

TUNTEMATTOMASTA TUTTUA: LUKUPIIREISTÄ SYVYYTTÄ AIKUISTEN MAAHANMUUTTANEIDEN KIELEN JA KULTTUURIN OPETUKSEEN

Niina Kekki, Riitta Jytilä ja Viola Parente-Čapková

Koneen Säätiön rahoittamassa TUPÄ-hankkeessa (2020–2023, Turun yliopisto) tutkitaan kaunokirjallisuutta aikuisten maahanmuuttaneiden suomen kielen edistäjänä esimerkiksi lukupiiri- ja kirjoitustyöpajatyöskentelyn avulla. Hankkeesta löytyy lisätietoa verkkosivuilta: <https://tuntemattomalla-paahan.com/>

1 Johdanto

Tuntemattomalla päähän? Kaunokirjallisuus aikuisten maahanmuuttaneiden suomen kielen edistäjänä -hankkeemme (Koneen Säätiö 2020–2023) nostaa esiin kirjallisuuden merkityksen kulttuurisen kielenoppimisen olennaisena tekijänä. Näkemyksemme mukaan kaunokirjallisuutta pitäisi hyödyntää suomen kielen opetuksessa huomattavasti laajemmin ja monipuolisemmin kuin aiemmin on tehty. Tarkastelemme suomalaisen nykykirjallisuuden ja sen tutkimuksen kautta suomen kieltä ja suomalaista kulttuuria. Suomalainen kirjallisuus toimii osallistujille merkityksellisenä kielen mallina ja ikkunana yhteiskunnallisiin ilmiöihin.

Nivomme hankkeessa yhteen filologisen, pedagogisen, kielitieteellisen ja kirjallisuuden tutkimuksen. Yhdistämme filologisen lähestymistavan (ks. Parente-Čapková & Fárová 2021) nykyisiin oppimiskäsityksiin, joiden mukaan tieto on sosiaalisesti ja kulttuurisesti rakentunutta ja kieltä opitaan käyttämällä sitä erilaisissa tilanteissa (ks. Aalto ym. 2009).

Perustamme toimintamme dialogiseen oppimiseen, jossa korostetaan yhteistyötä, vuorovaikutusta ja oppijoiden omia lähtökohtia: oppiminen on yhteisöstä osalliseksi tulemista. Etsimme ratkaisuja siihen, miten eri ryhmät ja kulttuurit voivat rakentaa yhteisöllisyyttä erilaisista taustoista ja kielistä huolimatta. Emme paukuta hankkeen osallistujia ”Tuntemattomalla päähän” vaan osallistamme heitä keskusteluun, jonka avulla ”tuntemattomasta” kielestä, kirjallisuudesta ja kulttuurista tulee tuttua ja yhteisesti jaettavaa. Oletamme, että Suomen kirjallisuuden, kulttuurin ja kielen syvempi tuntemus edistää kotoutumista ja työnhakua.

2 Lukupiiri opetusmenetelmänä

Ymmärrämme lukupiirin sosiaalisena, tiettyyn historiaan ja kulttuuriin paikantuvana toimintamuotona, jossa konkretisoituu ajatus yhteisöllisestä, vuorovaikutuksellisesta oppimisesta. Lukupiirissä lukeminen rakentaa käsityksiä yhteisöstä ja kulttuuriin kuulumisesta ja voi tarjota osallisuutta yhteiskunnasta. (Ks. Jytilä & Kekki 2022; Vaarala 2009.)

Hankkeemme opetustoiminta muodostuu lukupiireistä, joita olemme järjestäneet syksystä 2020 lähtien. Lukupiireihin on osallistunut kulttuurisesti moninainen ja monikielinen joukko korkeakoulutettuja ja -koulutettavia aikuisia. Heidän suomen kielen osaamisen tasonsa

vaihtelee, mutta kaikki ovat itse arvioineet kielitaitonsa vähintään eurooppalaisen viitekehysten B1-tasolle ennen lukupiirin alkua.

Olemme järjestäneet lukupiirit kokonaan Zoomissa. Alkuperäinen kohderyhmämme oli korkeakoulutetut, Suomessa jo pidempään asuneet maahanmuuttaneet, mutta mukana on ollut myös vaihto-opiskelijoita ja ulkomaisissa yliopistoissa suomea opiskelevia. Osa on osallistunut myös kirjailija Alexandra Salmelan luovan kirjoittamisen työpajoihin. Osallistujajoukko jokaista lukupiiriä kohden on ollut pieni, alle kymmenen osallistujaa, mutta tarpeen mukaan lukupiirimenetelmää voidaan soveltaa myös suuremmalle joukolle.

Olemme järjestäneet romaanilukupiirejä ja lyhyiden tekstien lukupiirejä. Nämä lukupiirit ovat erilaisia tavoitteiltaan: romaanilukupiiri tarjoaa mahdollisuuden kokonaisen, monelle ehkä ensimmäisen suomenkielisen romaanin lukemiseen, lyhyiden tekstien lukeminen taas mahdollistaa romaanipiiriä tarkemman kieleen keskittyvän lukemisen.

Romaanilukupiireissä olemme lukeneet seuraavat teokset: Johanna Sinisalon *Ennen päivänlaskua ei voi* (2000), Kari Hotakaisen *Juoksuhaudantie* (2002), Kari Hotakaisen *Ihmisen osa* (2009), Pajtim Statovcin *Kissani Jugoslavia* (2014) ja Kari Hotakaisen *Tarina* (2020). Lyhyiden tekstien lukupiireissä olemme lukeneet novelleja, runoja ja muita pituudeltaan tiiviitä tekstejä. Lukemistossa on ollut esimerkiksi tekstejä Petri Tammisen *Elämiä*-kokoelmasta (1994), Hanna Haurun *Jumalan uskossa* (novellikokoelmasta *Muuttoliike*, 2006), Tao Linin *Ensilumi* (novellikokoelmasta *Kaunis maailma*, 2019), Jukka Ukkolan *Suomi on* (2017) sekä Tuomas Timosen *Kasvatusohjeita* (runokokoelmasta *Oodi rakkaudelle*, 2007).

Lukupiirit ovat kokoontuneet 90 minuutin ajan kerran viikossa. Romaanilukupiireissä olemme lukeneet noin 30 sivun katkelman joka viikoksi. Ensimmäisessä lyhyiden tekstien lukupiirissä kokeilimme kahden tekstin käsittelyä yhdellä lukupiirikerralla ajallisesta vertailunäkökulmasta: tarkastelussa oli esimerkiksi Maria Jotunin *Hilda Husso* (novellikokoelmasta *Suhteita*, 1905) ja Tuuve Aron *Leikki* (novellikokoelmasta *Harmia lämpöpatterista*, 1999). Vaikka eri aikoina julkaistujen novellien vertailu oli hedelmällistä, huomasimme, että 90 minuutissa ei ehdi syventymään kahteen useamman sivun mittaiseen tekstiin.

3 Käyttöpohjaista kielenoppimista lukupiirissä

Lukupiiritoimintamme perustuu käyttöpohjaisen kielenoppimisen käsitykseen, jonka mukaan kieltä oppii kieltä käyttämällä. Kielellisiä muotoja ei voi erottaa niiden merkityksistä ja käyttökonteksteista, minkä lisäksi kieli on paitsi vuorovaikutuksen väline, myös vuorovaikutuksessa kehittyvää. (Käyttöpohjaisuutta hyödyntävästä funktionaalisesta kielenopetuksesta ks. esim. Aalto ym. 2009.)

Käyttöpohjaisen kielenoppimisen näkökulma puoltaa kaunokirjallisten tekstien käyttöä opetuksessa monella tapaa. Kaunokirjallisissa teksteissä esiintyy monipuolista kieliainesta, mikä auttaa oppimaan kieltä käytössä. Tekstien käsittely lukupiirimenetelmän avulla mahdollistaa uusien tai vaikealta tuntuvien kielenainesten ihmettelyn ja työstämisen yhdessä. Esimerkiksi Hotakaisen *Juoksuhaudantie*-romaanissa kiinnitimme huomiota referatiivirakenteen käyttöön (ks. Kuvio 1). Rakenne toistui romaanissa useasti, joten saimme runsaasti esimerkkejä sen käytöstä. Esimerkkien pohjalta pystyimme pohtimaan rakenteen tuottamia merkityksiä ja avaamaan sen kieliopilliset palikat, joista teetimme myöhemmin harjoituksia lukupiirin Moodle-alustalle.

Kuvio 1. Esimerkki muoto–merkitys–käyttö-kombinaation tarkastelusta kaunokirjallisuuden avulla.

Lukupiiritoimintamme luottaa keskusteluun osallistujien oppimista tukevana käytäntönä: toisaalta osallistujilla on keskusteluissa jatkuvasti toistensa tuki, kun he sanallistavat toisilleen omaa lukukokemustaan, toisaalta omassa menetelmässämme on aina myös mahdollisuus kysyä lukupiirin ohjaajilta tarkennuksia kieleen tai tekstien taustoitukseen. Lukupiireissämme on ollut aina paikalla vähintään kaksi ohjaajaa, jotka käyvät keskinäistä dialogia luetuista teksteistä kutakin lukupiirikertaa valmistellessaan. Osallistujien omat sanallistukset lukupiiritoiminnasta puoltavat havaintoa yhteisöllisen oppimisen mielekkyydestä: ”Mielestäni paras asia oli se, että voimme keskustella ja pureutua aiheisiin kiirettömästi. Näkökulmien vaihtaminen oli erittäin hyödyllistä ja olin yllätynyt tästä kuinka voimme oppia muilta osallistujilta” (lyhyiden tekstien lukupiirin palaute, kevät 2022).

4 Lukeminen avaa ovia yhteiskunnallisiin keskusteluihin

Lukupiiritekstejä valitessamme olemme pohtineet sitä, millainen kaunokirjallisuus soveltuu kielenoppimiseen. Hankkeemme lähtökohtien mukaisesti emme miellä kaunokirjallisuutta vain (kielen)oppimisen välineeksi vaan ymmärrämme sen taiteena ja osana yhteiskunnallista dialogia. Teosten valinnassa emme ole tehneet oletuksia niiden kielen helppoudesta tai vaikeudesta. Olemme valinneet tekstejä, jotka mielestämme

1) ovat laadukkaita: sekä kieleltään että kerronnaltaan mielenkiintoisia. Hankkeen yhtenä tavoitteena on auttaa osallistujia hahmottamaan erilaisia tekstityyppejä ja tutustuttaa heitä moniin erilaisiin kielellisiin rekistereihin ja kertomisen tapoihin.

2) käsittelevät yhteiskunnallisia ilmiöitä monipuolisesti ja ottavat kriittisesti osaa yhteiskunnalliseen keskusteluun. Kirjallisuus mahdollistaa moniäänisen suhtautumisen suomalaiseen yhteiskuntaan sen sijaan, että luotaisiin yhä uusia idealisoituja myyttejä Suomesta.

Näiden periaatteiden lisäksi varsinkin romaanelukupiireissä valintaa ovat rajanneet käytännön seikat eli teoksen pituus (korkeintaan noin 300 sivua) ja helppo saatavuus esimerkiksi kirjastosta.

Tähänastiset teosvalinnat ovat osoittautuneet toimiviksi. Eräs osallistuja kuvaa sitä, miten romaanipiirissä luettu *Kissani Jugoslavia* on avannut hänelle uusia näkökulmia Suomeen:

”Tykkään roomanin valinnasta tosi paljon, koska maahanmuuttajataustaisten kertojien tarinat koskevat myös minun elämäni. Näin itseäni ja omiani tunteitani niissä tarinoista, jotka minun mielestäni kertovat vieraudesta ja siitä, että henkilö tuntee, että ei kuulu tiettyyn paikkaan. Tunnen itseäni edustanut tässä roomanissa. Paitsi romaanin hahmot kärsivät vierina Suomessa olemisesta, Suomi on kuvattu vapaaksi ja erilaisia elämäntapoja myönteisesti katsovaksi maaksi. Siitä näkökulmasta romaani on toivetta antava. Kun aina lukupiirin jälkeen koen, että olen oppinut paljon enemmän kuin pelkästään kieliä.” (*Kissani Jugoslavia* -romaanipiirin palaute, kevät 2022)

Lukupiiritapaamisemme ovat noudattaneet pitkälti samanlaista kaavaa. Aluksi jaamme osallistujat pareittain tai pienryhmissä breakout-huoneisiin keskustelemaan valmistelemistamme kysymyksistä. Tämän jälkeen puramme ajatukset yhteisesti, minkä jälkeen seuraa toinen pienryhmäkeskustelu. *Juoksuhaudantie*-lukupiiritapaamisessa keskustelimme esimerkiksi seuraavien kysymysten avulla:

- Miten lukeminen sujui?
- Mitä et ymmärtänyt (kielestä tai sisällöstä)?
- Mikä tekstissä oli yllättävää tai vierasta? Mikä tosi tavallista tai tuttua?
- Suomessa on tunnettu sanonta, jonka mukaan jokaisen unelma on ”punainen tupa ja perunamaa”.
 - Tiedätkö muista kielistä vastaavaa sanontaa?
 - Miten muissa maissa suhtaudutaan oman kodin ostamiseen ja omistamiseen?
- Pohtikaa yläkerran ”he”-naapurien avulla, millaista on kerrostaloasuminen Suomessa ja muualla. Millainen on hyvä naapuri?
- Tiedättekö tai saatteko selville, keitä ovat seuraavat romaanissa mainitut henkilöt ja millainen vaikutus heillä on suomalaiseen kulttuuriin? Mitä heistä on kirjoitettu mediassa 2000-luvun alussa?
 - Karpo (s. 236 ja s. 289)
 - ”Vireeni” eli Lasse Virén (s. 264)
 - Saku Koivu, Jere Lehtinen, Ville Peltonen (s. 293)
 - Väinö Linna, Antti Rokka (s. 293)

Tavoitteemme on, että jokainen saa otettua lukupiirissä puheenvuoron vähintään pienryhmäkeskusteluissa. Tämä dialogi on toiminut lukupiireissä hyvin: ”[...] juuri keskusteluiden vuoksi ymmärsin tekstejä kokonaan (mm. niihin piileskeleviä viittauksia, jotka olivat hyvin tärkeitä tekstin ymmärtämisen kannalta, mutta myös opettavaisia - auttoivat tutustua suomalaiseen kulttuuriin ja ymmärtää sitä enemmän)” (lyhyiden tekstien lukupiirin palaute, syksy 2021).

Lukupiirikokoontumisten lisäksi olemme laatineet sanasto-, kielioppi- ja kirjoitustehtäviä Moodlen verkko-oppimisympäristöön. Moodlessa on tarjolla myös tekstejä taustoittavaa tietoa kirjailijaan ja tekstien teemoihin liittyen. Kirjallisista tehtävistä pakollisena jokaisessa lukupiirissä on lukupäiväkirjan kirjoittaminen, jossa osallistujat saavat vapaamuotoisesti reflektoida luetun teoksen ja lukupiirikeskustelujen herättämiä ajatuksia.

5 Lukupiiriä ohjaamaan!

Vaikka oma kohderyhmämme ovat aikuiset maahanmuuttaneet, nähdäksemme lukupiirimenetelmää voi soveltaa minkä tahansa kielen opetukseen, kaikenikäisten kielenoppijoiden kanssa. Lyhyiden tekstien lukupiirin ideaa voi soveltaa myös yksittäiseen kielenoppituntiin (yksi teksti / oppitunti). Romaanilukupiirin ympärille voi sopivan teoksen löytyessä rakentaa kokonaisen kurssin erilaisiin opetusympäristöihin.

Olemme koonneet alla olevaan listaan omat lähtökohtamme lukupiirien ohjaamiseen. Toivomme, että niiden avulla kynnys käyttää lukupiirimetelmää kielenopetuksessa madaltuu, ja että tämä artikkeli inspiroi huomaamaan, miten lukupiiritoiminta voi edistää kielenoppimista kirjallisuuden avulla.

- Dialogisuus: keskusteleva ilmapiiri, jossa kaikki oppivat toisiltaan.
- Dialoginen ohjaajaparin kanssa työskentely: kieli- ja kirjallisuustiedon yhdistäminen mahdollisuuksien mukaan. Myös oman äidinkielen ja S2- tai vieraan kielen opettajan yhteistyötä kannattaa kokeilla!
- Tekstien valinta:
 - a) Tekstit liittyvät yhteiskuntaan ja käsittelevät sitä kriittisesti ja moniäänisesti.
 - b) Tekstit ovat kielellisesti ja kerronnallisesti monipuolisia.
- Uuden kieliaineksen määrän säätely: liikkeelle lyhyistä teksteistä tai kokonaisteoksen pilkkomisesta sopiviin osiin.
- Monipuolinen oppiminen: lukupiirissä luetaan, kuunnellaan, keskustellaan ja kirjoitetaan. Erilaisia kirjoitus- ja kielioppiharjoituksia tehdään sen pohjalta, mitä tekstistä on havaittu.

Kirjallisuus

- Aalto, E., Mustonen, S. & Tukia, K. (2009). Funktionaalisuus toisen kielen opetuksen lähtökohtana. *Virittäjä* 3/2009, 402–423. <https://journal.fi/virittaja/article/view/4204>
- Jytilä, R. & Kekki, N. (2022). Kohti yllirajaista lukemista. Lukupiiri aikuisten maahanmuuttaneiden yhteisöllisen oppimisen menetelmänä. *Aikuiskasvatus* 42 (2), 119–132. <https://doi.org/10.33336/aik.120034>
- Parente-Čapková, V. & Fárová, L. (2021). Teaching Language with Literature, Literature with Language: Analysing, Interpreting, Discussing, Translating. Teoksessa Horstschäfer, D., Schröder, S. M. & Toivio-Kochs, P. (toim.) *Verbinden – verknüpfen – vermitteln. Festschrift für Marja Järventausta*. Berliini: Nordeuropa-Institut, 105–116.
- Vaarala, H. (2009). Oudosta omaksi. Miten suomenoppijat keskustelevat nykynovellista. Väitöskirja, Jyväskylän yliopisto, Jyväskylä Studies in Humanities 29. <https://jyx.jyu.fi/handle/123456789/22654>